

FRANTISEK LOULA

K PROBLÉMU VYROVNÁNÍ ÚROVNĚ ZEMĚDĚLSTVÍ NA ÚROVEŇ PRŮMYSLU

XII. sjezd KSČ vytýčil jako hlavní úkol našeho národního hospodářství v současné době zvýšení úrovně zemědělské výroby na úroveň výroby průmyslové. Nutnost řešení tohoto úkolu a jeho postavení na první místo vyplývá z napjatosti mezi zdroji a potřebami, která v našem hospodářství se v značné míře vyvinula. Rozvoj zemědělské výroby a vyrovnání její úrovně s průmyslem přispěje k zlepšení struktury našeho národního hospodářství, která je velmi náročná na potřebu surovin. Proto je nutné maximálně využít to surovinové bohatství, které přes jeho poměrnou chudost na našem území máme. A není sporu o tom, že naším největším přírodním bohatstvím je zemědělská půda, jejíhož neefektivnějšího využití musíme dosáhnout.

U nás se často mluví o tom, že zemědělství tvoří druhé hlavní odvětví hmotné výroby. Jde o výrobky, bez nichž nelze uspokojovat základní potřeby obyvatelstva v potravinách i potřeby některých průmyslových surovin. V tom smyslu je toto tvrzení správné. Ovšem pokud jde o podíl na národním důchodu, zaostává zemědělství velmi silně za průmyslem. V roce 1961 pracovalo v celém národním hospodářství ČSSR 6 139 000 pracujících, z čehož připadal na jednotlivá odvětví hmotné výroby tento průměrný počet pracujících: na průmysl 2 363 000 pracujících, na zemědělství 1 380 000, na stavebnictví 514 000.¹ Z uvedených čísel je zřejmo, že počet pracujících v průmyslu je o 71 % vyšší než počet pracujících v zemědělství, avšak podíl na národním důchodu je u průmyslu téměř 5krát vyšší než podíl zemědělské výroby. Podílu zemědělské výroby na národním důchodu se blíží i stavebnictví, ačkoliv je v něm zaměstnáno podstatně méně obyvatel.² Při tomto srovnávání nelze zapomínat na obrovský počet brigádních pracovníků z ostatních oblastí národního hospodářství, z úřadů a zejména škol a také armády, jejichž počet není v počtu pracujících v zemědělství uváděn. Jejich započítání by i tak velmi podstatný rozdíl mezi podílem průmyslu a zemědělství na tvorbě národního důchodu ještě značně zhoršilo.

Nízký podíl zemědělství na národním důchodu svědčí o značném rozdílu produktivity práce mezi průmyslem a stavebnictvím na jedné straně a zemědělstvím na straně druhé. Produktivita práce (počítaná podílem 1 pracovníka na tvorbě národního důchodu) činí v zemědělství jen o málo více než třetinu produktivity v průmyslu a nedosahuje ani poloviny produktivity práce ve stavebnictví.³

Splnění úkolu vyrovnání úrovně zemědělské výroby na úroveň výroby prů-

myslové nutně vyžaduje především řešit otázky pozvednutí produktivity práce v zemědělské výrobě.

Přitom produktivita práce v naší zemědělské výrobě je dnes vyšší než v letech předválečných. To vyplývá z těchto údajů: v r. 1936 pracovalo v čs. zemědělství 3,3 mil. stálých pracovníků, v r. 1956 jich byla zhruba polovina — 1,8 mil., k 1. 2. 1962 o dalších 500 000 méně — 1,3 mil. Jestliže zemědělství dosáhlo při tomto úbytku stálých pracovníků v podstatě předválečného objemu zemědělské výroby, je to doklad značného růstu produktivity práce. Ještě jasněji tento růst produktivity vynikne, vezmeme-li v úvahu současně nepříznivé věkové složení stálých pracovníků v zemědělství, kde 57,8 % je pracovníků starších 47 let. Produktivita práce měřená objemem výroby na 1 pracovníka v zemědělství vzrostla v r. 1960 v porovnání s r. 1936 na více než dvojnásobek (o 134 %). I když je nutno přihlídnout k velkému rozsahu brigádnické práce v našem zemědělství, která alespoň zčásti ve špičkových pracích vyrovnává úbytek stálých pracovníků, čímž uvedené procento růstu produktivity práce bude do určité míry sníženo, došlo přece v tomto období k značnému růstu produktivity živé práce. Zdrojem tohoto růstu byl proces kolektivizace, spojený s růstem mechanizace zemědělských prací. Výrazem toho je změna podílu živé a zvěčnělé práce na výrobě zemědělské produkce; zatímco v předválečné době se práce pracovníků zemědělské výroby podílela na výrobě zhruba z 80 % (včetně v zemědělství vyrobených a v něm použitých výrobních prostředků) a asi 20 % činily výrobní prostředky vyrobené v jiných odvětvích, je dnes tento poměr zhruba 50 % : 50 %. Ovšem růst produktivity práce v zemědělství zůstal daleko za růstem produktivity v průmyslu, kde objem průmyslové výroby na jednoho pracovníka se za tutéž dobu zvýšil o 176 %.

Přes určitý — a to výrazný — růst produktivity práce v zemědělství došlo u nás k značnému zaostávání tempa růstu objemu zemědělské produkce. To přirozeně při bouřlivém rozvoji průmyslové výroby a rostoucí koupěschopné poptávce obyvatelstva vedlo k nedostatečným fondům zemědělských výrobků vlastní výroby, k nutnosti nadměrného zvyšování dovozu zemědělských a potravinářských výrobků k uspokojování koupěschopné poptávky obyvatelstva, která však ani tímto opatřením nemohla být plně saturována. Nadměrný dovoz zemědělských produktů, za něž musíme vyvážet stroje a nutné výrobky spotřebního průmyslu, vede jednak k nedostatečnému jejich množství pro vnitřní potřebu, jednak k dalšímu zesílení napjaté surovinové situace, což při současné struktuře našeho národního hospodářství má vážné důsledky pro chod celého hospodářství.

Je třeba na tomto místě říci, že je nesprávné domnívat se, že podstata zaostávání zemědělství za průmyslem spočívá v rozdílech tempa růstu těchto odvětví. Je přirozené a také zkušenost ukazuje, že ve všech zemích roste průmysl rychlejším tempem než zemědělství. Vyplývá to jednak z omezenosti půdy jako základního výrobního prostředku, na němž současná zemědělská produkce závisí, jednak z pomalejšího růstu potřeb zemědělských produktů než je růst potřeb výrobků průmyslových, jednak také ze skutečnosti, že určité oblasti zemědělství se přesouvají do výroby průmyslové. Potřeba potravin je fyziologicky omezena, existuje také určitá optimální mez jejich spotřeby z hlediska zdravotnického (zvyšování spotřeby nad tuto mez nelze považovat za růst životní úrovně); počet jednotlivých druhů potravin je z větší části znám po staletí, jejich rozšiřování je omezeno, zatímco množství užitečných hodnot průmyslové výroby vykazuje ne-

ustálý bouřlivý růst. U nás ovšem se nestal limitujícím tento činitel, neboť potřeba zemědělských produktů zdaleka není uspokojována.

O zaostávání zemědělství za průmyslem nemluvíme tedy proto, že index zemědělské výroby roste pomaleji než index výroby průmyslové, nýbrž proto, že tempo rozvoje zemědělské výroby u nás je značně nižší než v ostatních socialistických státech a také ve státech kapitalistických.⁴ To nás nutí k rostoucímu dovozu zemědělských výrobků,⁵ které musíme krytí průmyslovou produkcí potřebnou pro vlastní hospodářský rozvoj, to vede k neuspokojování poptávky pracujících v potravinách jak po stránce kvantity, tak i kvality a stává se brzdícím činitelem růstu životní úrovně.⁶ O rozsahu růstu dovozu svědčí, že dovoz v roce 1960 se proti r. 1936 zvýšil u pšenice 2535krát, u kukuřice více než 2½krát, u ostatních krmiv téměř 92krát, u masa téměř 1,9krát, u másla 70krát, u zeleniny 13krát. Dovoz zemědělských a potravinářských výrobků sám o sobě by ještě nemusel být nepříznivým jevem, kdyby byla naše zemědělská půda plně využita. Srovnání s některými státy ukazuje, že tomu tak zdaleka není. Při použití počtů zemědělské produkce ve srovnatelných cenách v dolarech na 1 ha zemědělské půdy⁷ se ukazuje, že např. NSR vyrábí o 53 %, Dánsko o 109 %, Belgie o 167 %, Holandsko o 175 % více než ČSSR, jestliže vezmeme v úvahu země s intenzivní zemědělskou výrobou. Pokud jde o výrobu na 1 stálého pracovníka, vyrábí NSR o 23 %, Belgie o 148 %, Holandsko o 267 %, Dánsko o 327 % více než ČSSR.⁸ To velmi výrazně ukazuje — i když nebudeme význam tohoto srovnávání přeceňovat — že naše zemědělská půda není dostatečně využívána, že je tu mnoho rezerv pro zvýšení intenzity zemědělské výroby i produktivity práce v zemědělství a tím i pro podstatné zvýšení objemu zemědělské produkce.

V současné době máme pro naši zemědělskou výrobu k dispozici 7296 tis. ha zemědělské půdy, z toho 5120 tis. ha půdy orné. S možností dalšího rozšiřování půdního fondu nelze u nás počítat. V letech 1955—1961 zmenšila se u nás rozloha zemědělské půdy o 118 000 ha, z čehož 36 000 ha činila půda orná.⁹ Kdybychom počítali s průměrným hektarovým výnosem 23 q pšenice, znamená to ztrátu 8280 vagonů pšenice ročně, nehledě na ztráty na produkci z ostatní zemědělské půdy. Stává se tedy naléhavým úkolem „skoncovat s neodpovědným plýtváním s půdou, s jejím drobením, se zabíráním nejlepší půdy ke stavebním i jiným nezemědělským účelům“.¹⁰ I když se podaří odstranit nejkřiklavější případy mrhání zemědělskou půdou,¹¹ je nutno počítat s tím, že s rozvojem vyspělé socialistické společnosti a s přechodem k budoucí společnosti komunistické bude se prosazovat jako objektivní nutnost zmenšování rozsahu zemědělské půdy.

Základní cestou k podstatnému růstu zemědělské výroby je proto u nás intenzifikace. Chápeme ji obecně jako proces zvyšování vkladů výrobních prostředků a práce na jednotku zemědělské půdy za účelem dosažení vyšší zemědělské produkce. Můžeme v naší úvaze pominout sémantickou diskusi o definici intenzity zemědělské výroby, zda není správnější ji charakterizovat jako „zvýšení zemědělské produkce na stejné ploše půdy dodatečnými vklady výrobních prostředků a práce“¹² apod., která připomíná stejně duchaplnou a plodnou diskusi, co má být napřed ve formulaci základního zákona ekonomického, zda cíl či prostředek. Rozhodující je při intenzifikaci vkládání výrobních prostředků a živé práce do stejné plochy půdy, samozřejmě jejich účelné vkládání. Musí jít tedy o takové vklady práce (zvěcnělé i živé), které mají vliv na zvýšení objemu zemědělské produkce a současně na její z hospodárnění.

V zemědělské výrobě — stejně jako ve všech odvětvích národního hospodář-

ství — je základním a rozhodujícím faktorem rozvoje výroby neustálý růst produktivity práce. Proto nejde jen o růst intenzity výroby, nýbrž — a to především — o růst produktivity práce. Intenzifikace zemědělství je současně cestou zvyšování produktivity zemědělské práce. Zvyšování produktivity práce má v našich současných podmínkách, kdy je třeba především zvýšit stupeň uspokojování potřeb naší společnosti kvalitními a levnými zemědělskými produkty, rozhodující význam pouze tehdy, jestliže bude provázeno současným růstem celkového objemu vyráběné produkce z každého hektaru zemědělské půdy. Není-li růst produktivity práce doprovázen současným růstem objemu produkce, nýbrž jde-li jen o úsporu společenské práce při výrobě stejného objemu produkce (jak k tomu došlo v naší zemi) nebo dokonce produkce nižší, pak za socialismu jde o vztah na trvalo nežádoucí, který odporuje cíli socialistické výroby, tj. zajišťování stále dokonalejšího uspokojování potřeb společnosti. Socialistické zemědělství musí s růstem produktivity práce spojit růst objemu produkce. Jelikož však v našich podmínkách nelze zvětšovat objem produkce extenzivní výrobou, tj. rozšiřováním plochy obdělávané půdy, nýbrž jen intenzifikací zemědělské výroby, musí docházet k určitým závislostem mezi intenzitou zemědělské výroby, objemem produkce z jednotky plochy a produktivitou práce. Objem produkce z jednotky plochy s intenzifikací zemědělské výroby roste, neboť u těch podniků, v nichž by zvýšený náklad výrobních prostředků a živé práce na jednotku plochy se neodrazil ve zvýšeném objemu produkce, nelze mluvit o intenzifikaci, nýbrž o ne hospodárnosti nebo plýtvání výrobními prostředky a prací. Při růstu intenzity práce spolu s růstem objemu produkce může dojít současně buď k růstu produktivity práce, nebo produktivita práce zůstává na téže úrovni, anebo může dojít k poklesu produktivity práce. Poslední případ intenzifikace zemědělské výroby je ekonomicky nežádoucí. Vede k růstu nákladů společenské práce na jednotku produkce, zdražuje výrobu. Takováto intenzifikace není účelná, vynakládání dodatečných výrobních prostředků a živé práce není efektivní. Druhý případ, tj. intenzifikace při stejné úrovni produktivity práce, znamená, že zvýšený vklad výrobních prostředků a živé práce vede k růstu objemu výroby ve stejném poměru. Množství společenské práce obsažené ve výrobku zůstává v tomto případě stejné. Jelikož tu i při nezměněné produktivitě práce vzrůstá objem výroby, je tento případ v naší dnešní situaci národohospodářsky únosný. Zajišťuje se jím zlepšení zásobování národního hospodářství zemědělskými produkty. Poněvadž však takové zvýšení intenzity zemědělské výroby není provázeno z hospodárněním výroby, je ho nutno chápat jenom jako přechodný. Pro socialistické zemědělství je natrvalo možný jen případ první, kdy s růstem intenzity zemědělské výroby současně dochází ke snížení množství společenské práce v jednotce produkce, tedy k růstu produktivity práce. To znamená, že zvýšené vklady věcně i živé práce na jednotku plochy, musí vést k takovému růstu výnosů, že každá jednotka produkce obsahuje méně práce než před intenzifikací. Jedině taková intenzifikace odpovídá zákonitostem socialistického výrobního způsobu a k takové intenzifikaci musí být zaměřeno úsilí pracujících v zemědělství.

Intenzifikace zemědělské výroby se může díť do určité míry na podkladě současné techniky a technologie, tzn. pouze kvantitativně, vkládáním většího množství výrobních prostředků a živé práce (chemických prostředků, strojů, většího počtu pracovních sil apod.). Takováto intenzifikace má ovšem své hranice, při jejichž dosažení výnosy pak nejenom se nezvětšují, nýbrž mají v poměru k nákladům tendenci klesající. U nás, jak ukazuje srovnání s jinými zeměmi, i v tomto

směru máme ještě mnoho rezerv, hranice ještě zdaleka nebyla dosažena. Hranice intenzifikace se dále posouvají s rozvojem techniky a technologie výroby. Máme-li dosáhnout vyrovnání úrovně zemědělství na úroveň průmyslu, pak tu jde o kvalitativní změnu, o zásadní zvrat v zemědělské výrobě. Jde o uplatnění průmyslových metod organizace výroby, o rozsáhlou dělbu práce na základě specializace zemědělských závodů, provedené na podkladě správného rozmístění výroby a vysokého stupně její koncentrace. Jde o používání moderní velkovýrobní technologie na základě komplexní mechanizace a automatizace pracovních procesů. Změny v technice, organizaci a technologii výroby umožňují další intenzifikaci, tj. vkládání většího množství společenské práce do jednotky plochy, a to ve formě nových účinnějších druhů hnojiv, chemických prostředků, kvalifikovaných pracovních sil atd., přičemž současně roste produktivita práce v zemědělství, tj. množství společenské práce v jednotce produkce klesá. Pokrok vědy a techniky a její technologická aplikace tak ustavičně posouvá hranice intenzifikace, vytváří podmínky pro další růst intenzity výroby doprovázený současným růstem produktivity práce.

Jestliže jsme označili nižší tempo růstu zemědělské výroby ve srovnání s tempem růstu výroby průmyslové za zákonitou vývojovou tendenci, pak to nikterak neplatí pro vývoj produktivity práce v zemědělství. Zaostávání růstu produktivity práce v zemědělství za průmyslem není obecně platným jevem ani v kapitalismu. To, že zemědělství za kapitalismu po celá dlouhá desetiletí zaostávalo za průmyslem v produktivitě práce, bylo naopak důsledkem nedostatečně rozvinutých kapitalistických výrobních vztahů v zemědělství ve srovnání s průmyslem. Právě existence malovýroby v zemědělství, udržující se v značném měřítku po dlouhou dobu vývoje kapitalismu, je příčinou zaostávání produktivity práce zemědělce za prací průmyslového dělníka. To potvrzuje i vývoj posledních let ve vyspělých kapitalistických zemích, v nichž dochází k vysoké koncentraci výroby a vytlačování malovýroby a současně k rychlejšímu tempu růstu produktivity práce v zemědělské práci než v průmyslu a tím k postupnému dostižování průmyslu v úrovni produktivity práce.¹³ Neplatí-li nižší tempo růstu produktivity práce v zemědělství obecně pro kapitalismus ve všech zemích a ve všech dobách, tím spíše tu nejsou žádné důvody pro odlišný vývoj produktivity práce v socialistickém zemědělství.

Produktivita práce je určována rozmanitými okolnostmi, které můžeme v souladu se známým určením K. Marxe¹⁴ rozdělit asi do pěti skupin. Jsou to:

1. rozsah a účinnost výrobních prostředků,
2. společenská kombinace výrobního procesu,
3. stupeň rozvoje vědy a její technologické aplikace,
4. kvalifikace zemědělských pracovníků,
5. přírodní podmínky.

Není možné v jednom článku a také to není jeho cílem, zabývat se podrobně jednotlivými těmito činiteli. Chtěl bych pouze učinit několik poznámek.

Především je nutno si uvědomit, že všechny tyto činitele produktivity práce je nutno posuzovat nikoliv odděleně, nýbrž komplexně, v těsné spojitosti. Tak např. efektivnost použitých chemických nebo mechanizačních prostředků v zemědělství je odvislá od rozvoje zemědělské vědy a výzkumu, současně jejich účinné využití je závislé na kvalifikaci pracovníků, kteří je používají, k účinnému jejich využití je nutný určitý stupeň koncentrace výroby a její specializace a ne v poslední řadě je nutno brát v úvahu při jejich použití přírodní podmínky. Stejně

je tomu u všech ostatních činitelů. Právě na tuto komplexnost rozvoje všech činitelů produktivity práce se někdy zapomíná. Nelze hledat podstatné zlepšení zemědělské výroby jen v rozvoji některého z těchto činitelů, nýbrž rozvoj všech těchto činitelů musí postupovat ruku v ruce. Právě proto je zapotřebí při řešení úkolu vyrovnání úrovně zemědělské výroby na úroveň průmyslu uplatnit účinné metody řízení. Významnou roli v celém tomto procesu musí sehrát zemědělská komise ÚV KSČ, zřízená na základě usnesení XII. sjezdu KSČ, jakož i okresní výrobní zemědělské správy.

Dosažení úrovně průmyslové výroby vyžaduje provedení změn ve všech složkách výrobních sil a ve výrobních vztazích v zemědělské výrobě. Podívejme se na dosavadní vývoj alespoň v několika poznámkách.

Jedním z nejdůležitějších úkolů je komplexní mechanizace pracovních procesů v zemědělství, resp. automatizace stacionárních prací v rostlinné výrobě a prací ve výrobě živočišné. To vyžaduje vybavit zemědělství značným množstvím základních fondů. Na rozvoj národního hospodářství bylo v období mezi XI. a XII. sjezdem (1958—1962) vynaloženo celkem 176 miliard Kčs; z toho investice do zemědělství činily přes 28 miliard Kčs, převážně na výstavbu hospodářských objektů a na vybavení zemědělství stroji.¹⁵ Je to v absolutním vyjádření značná částka, ale v poměru k investicím do ostatních odvětví národního hospodářství se v ní přece jen projevuje určité podcenění zemědělství u nás. Dosavadní struktura investic do zemědělství byla zaměřena především na stavební investice v souvislosti se socializací vesnice (společné ustájení dobytka), takže vynaložené prostředky se nemohly projevit ve výraznějším růstu intenzity zemědělské výroby. Mechanizace také velmi málo ovlivnila pokles ruční práce zejména u intenzivních plodin, jejichž výměra v posledních letech vzrostla (cukrovka, kukuřice, brambory). Jestliže srovnáme investice do zemědělství v průmyslu v letech 1950 až 1959 na jednoho pracovníka v zemědělství a průmyslu, pak se ukazuje, že stavby činily u průmyslu 47,3 % celkových investic, zatímco u zemědělství 70,7 %, kdežto stroje a zařízení u průmyslu činily 52,7 % a u zemědělství pouze 29,3 %. Hodnota strojů na jednoho pracovníka v zemědělství činila koncem roku 1959 pouze málo přes $\frac{1}{4}$ hodnoty strojů na jednoho pracovníka v průmyslu.¹⁶ Také srovnání v mezinárodním měřítku ukazuje, že naše zemědělství není dosud dostatečně vybaveno stroji a zařízeními. To vše signalizuje nutnost většího objemu investic do zemědělství při změně jejich struktury ve prospěch strojů a zařízení. Změna struktury investic do jednotlivých odvětví národního hospodářství je součástí nutných změn v našem hospodářství, aby bylo dosaženo jeho optimální struktury.

Pro růst zemědělské výroby je zvláště důležitým vybavení zemědělských podniků oběžnými výrobními fondy. V tomto směru sehráje rozhodující roli mechanizace zemědělství. Není zde místo pro podrobnější úvahy o úloze chemie na úseku ochrany rostlin (insekticidy, herbicidy), v zajišťování krmné základny (vitaminosní krmiva, antibiotika atd.) a v jiných úsecích zemědělství. Chci tu jen poukázat na obrovské rezervy, které máme ve výživě rostlin strojenými hnojivy. V tabulce jsou ukázány hektarové výnosy některých plodin v průměru let 1959 až 1961.¹⁷ Značně vyšší výnosy u některých evropských zemí s intenzivním hospodářstvím souvisí zejména s používáním značně vyššího množství strojených hnojiv na 1 ha zemědělské půdy a jen z menší části s lepšími přírodními podmínkami (NDR a NSR mají v podstatě stejné půdní a klimatické poměry). Spotřeba strojených hnojiv v ČSSR stoupla sice proti předválečné době více než $5\frac{1}{2}$ krát

(z 12,8 kg čistých živin v průměru let 1935/36—1937/38 na 71 kg č. ž. v průměru let 1959/60—1960/61), avšak v mezinárodním srovnání se ukazuje jako nízká. Ve zprávě XII. sjezdu KSČ se uvádí, že do r. 1970 bude spotřeba strojených hnojiv zvýšena asi na 200 kg čistých živin na 1 hektar zemědělské půdy. Takovýto výrazný růst spotřeby strojených hnojiv spolu s dosažením jejich efektivního využití na základě vědeckých poznatků (zejména biologických věd) dává reálnou možnost podstatného zvýšení hektarových výnosů. Kdyby se podařilo zvýšit hektarové výnosy jen na současnou úroveň hektarových výnosů v NSR, znamenalo by to podstatné snížení dovozu zemědělských produktů a značné snížení dnešního napětí mezi zdroji a výrobou v našem hospodářství. Takové zvýšení by představovalo při dnešní struktuře osevních ploch, že by bylo vyrobeno navíc více než 550 000 tun pšenice, 227 000 tun žita, 403 000 tun ječmene, 330 000 tun ova a více než 6 300 000 tun brambor.¹⁸ Znamenalo by to velmi podstatné zlepšení krmivové základny a značné zlepšení uspokojování potřeb obyvatelstva v potravinách při podstatném snížení jejich dovozu. Růst investic do chemického průmyslu, který je mnohem méně náročný na dovoz surovin než hutní průmysl a který nám umožní využít domácí surovinové bohatství — zemědělskou půdu, se jeví tedy z hlediska národohospodářského jako velmi efektivní.

Základní výrobní silou jsou produktivně pracující lidé se svými výrobními zkušenostmi, zručností a znalostmi, včetně vědeckých a technických znalostí, které se ve výrobě uplatňují, tedy lidé určité kvalifikace odpovídající úrovni výrobních prostředků, které ve výrobě uvádějí do pohybu. A tu právě je jedno z bolavých míst našeho zemědělství a proto problém pracovních sil, zejména pak problém jejich kvalifikace a věkového složení je jedním z nejdůležitějších problémů při vyrovnávání úrovně v zemědělství na úroveň průmyslu. Zmínili jsme se již o tom, že v našem zemědělství došlo ke značnému snížení počtu pracovních sil (koncem roku 1961 o více než 40 % proti roku 1948). Snížení počtu pracovních sil v zemědělství bývá uváděno často jako zákonitá tendence, jako výraz zvyšující se úrovně výrobních sil v celospolečenském měřítku. U nás však, kde zemědělská výroba rostla nedostatečně a zaostávala za společenskými potřebami, jeví se takový vývoj jako nepříznivý, a to i v tom případě, že přechodem do průmyslu vytvářejí tito pracovníci větší podíl na národním důchodu než v zemědělství. Nepříznivý stav pracovních sil v zemědělské výrobě je zhoršován ještě tím, že došlo k zaostávání v růstu kvalifikace zemědělských pracovníků za zaváděním nových strojů a zařízení, takže moderní techniku v zemědělských družstvech uvádějí dnes do pohybu pracovníci s relativně horší kvalifikací. Tento stav je dále zhoršován vývojem věkové struktury zemědělských pracovníků, z nichž bylo koncem roku 1961 345 347 osob v mimoprodukčním věku (muži nad 60 let, ženy nad 55 let), tzn. 26,5 % celkového počtu osob trvale činných v zemědělství.

Znepokojující stav ve složení pracovních sil v zemědělství je výrazem nižší hmotné zainteresovanosti pracujících v zemědělství než v ostatních odvětvích národního hospodářství. Z tohoto hlediska jeví se odstranění rozdílů v úrovni odměn v zemědělství vzhledem k ostatním odvětvím národního hospodářství podle zásady za stejnou práci stejnou odměnu velmi naléhavým úkolem při řešení problému vyrovnání úrovně zemědělství na úroveň průmyslu. Obvykle se dává do souvislosti vyrovnání důchodů se vzestupem produktivity zemědělské práce. Je však třeba si uvědomit, že sám proces výrazného vzestupu produktivity práce vyžaduje dnes nejenom přísun pracovních prostředků a pracovních předmětů do zemědělství, ale současně také přísun lidí, a to lidí vysoce kvalifikovaných, kteří

by uměli výrobní prostředky co nejefektivněji využívat. Jeví se tedy vzestup počtu a kvality pracovníků v zemědělství jedním ze základních předpokladů růstu produktivity práce a tím i splnění úkolu vyrovnání úrovně zemědělství s průmyslem. Bude proto nutno začít co nejdříve řešit vyrovnání osobních důchodů družstevníků a pracovníků státních statků na úroveň osobních důchodů pracovníků srovnatelných odvětví v průmyslu.

Toto vyrovnání důchodů nelze podmiňovat úrovní produktivity práce v celém odvětví. Jestliže nároky na kvalifikaci jsou zhruba totožné v určitých odvětvích zemědělství s určitými odvětvími v průmyslu, pak v souladu se zákonem rozdělování podle práce by měly být osobní důchody pracovníků takových odvětví na stejné úrovni. Jediným způsobem rozdělování, který je možný a také nutný za socialismu, je rozdělování fondu spotřeby podle práce. Měřítkem pro určení množství výrobků, které získává jednotlivec od společnosti, je jeho práce vykonaná pro společnost. Jakékoliv jiné rozdělování musí zákonitě vést k určitým neblahým důsledkům.

Roční důchod dělníků v průmyslu dosáhl v roce 1961 v průměru 17 376 Kčs, dělníků ve stavebnictví 18 360 Kčs, zatímco pracovníci státních statků měli průměrný roční důchod 13 680 Kčs.¹⁹ Průměrný celkový osobní důchod družstevníků za rok 1960 dosáhl o něco méně — 13 437 Kčs.²⁰ Z uvedených čísel je vidět, že důchod pracovníků ve stavebnictví je v průměru vyšší než v průmyslu, ačkoliv stavebnictví má na národním důchodě menší podíl než průmysl. Zemědělské pracovníky bychom mohli srovnávat např. s pracovníky potravinářského průmyslu v příslušných profesích, údržbáře a opraváře v zemědělství např. s pracovníky strojírenských podniků II. kategorie apod. Průměr důchodů těchto pracovníků je nižší než uvedený průměr za celý průmysl, přesto však je zřejmé, že tu jsou značné rozdíly mezi ročními osobními důchody těchto pracovníků. Vyrovnání těchto rozdílů by vedlo k stejné úrovni přitažlivosti práce v zemědělství ve srovnání s prací v těchto odvětvích. Jestliže vezmeme v úvahu zpravidla těžší pracovní podmínky v zemědělství než v těchto odvětvích, jakož i četné nevýhody života na vesnici proti životu ve městě, bylo by třeba spíše dosáhnout jisté progresu v osobních důchodech pracovníků zemědělské výroby. Je tomu tak také proto, že rozvoj zemědělské výroby se stává dnes mimořádně důležitým z hlediska celé společnosti, neboť vyřešení tohoto problému je základním článkem řešení všech obtíží našeho národního hospodářství.

Výše odměny za vykonanou práci v zemědělských družstvech závisí nejenom na množství vykonané práce a její kvalitě, ale především na celkových příjmech družstva a jejich rozdělení. Základním zdrojem příjmů družstev jsou příjmy za výrobky prodané státu, které jsou ovlivněny úrovní nákupních cen zemědělských výrobků. Proto řešení úkolu vyrovnávání důchodů pracovníků v zemědělství a v průmyslu souvisí s ekonomicky zdůvodněnými nákupními cenami zemědělské produkce, které musí zajistit při úhradě všech výdajů na výrobu, na její rozšíření a družstevní společenskou spotřebu také takovou odměnu za práci, která by odpovídala ostatním odvětvím národního hospodářství.

S problémem vyrovnání úrovně důchodů stálých pracovníků v zemědělství v průměru na úroveň srovnatelných odvětví národního hospodářství souvisí rovněž úkol vyrovnání osobních důchodů zemědělských pracovníků v jednotlivých výrobních oblastech.

Úroveň výroby JZD v různých výrobních oblastech, jak pokud jde o objem produkce z 1 ha zemědělské půdy, tak také pokud jde o náklady na jednotku vý-

roby, se liší v důsledku různé úrovně produktivity práce. Objektivní příčinou těchto rozdílů je nestejná bonita obdělávané půdy a tato skutečnost se promítá i do odměny za práci družstevníků.²¹ Při prodeji zemědělských výrobků státu za stejné ceny a za stejných podmínek by docházelo k tomu, že družstva v lepších přírodních a ekonomických podmínkách by měla nestejně podmínky pro usku- tečňování rozšířené reprodukce a také nestejně prostředky pro odměňování za vykonanou práci. Situace, kdy družstva a družstevníci v důsledku různých přírod- ních podmínek pobírají nestejnou odměnu není ve vyspělé socialistické společ- nosti trvale možná. Je třeba řešit úkol vytvoření stejných objektivních podmínek pro úhradu vlastních nákladů, rozšířenou reprodukci a odměňování družstevníků podle množství a kvality jejich práce bez ohledu na to, za jakých přírodních pod- mínek je vynakládána. K řešení tohoto úkolu musí přispět ekonomická věda zkou- máním podstaty diferenciální renty, jejího kvantitativního určení i stanovením účinných ekonomických opatření.

POZNÁMKY A DOKUMENTACE

¹ Statistická ročenka ČSSR 1962, str. 113.

² Podíl na tvorbě národního důchodu (z údajů v běžných cenách) činí u průmyslu 64 %, u zemědělství 13 %, u stavebnictví 10 %, ostatní odvětví hmotné výroby 13 %. — Statistická ročenka 1962.

3

Odvětví	Podíl na počtu pra- cujících v nár. hospod. v %	Podíl na tvorbě nár. důch. v %	Poměr sl. 1 : sl. 2	Stupeň produkt. práce vzhledem k prod. průmyslu
průmysl	38	64	1,68	100
zemědělství	22	13	0,59	35
stavebnictví	8	10	1,25	74

Propočteno na základě údajů Statistické ročenky ČSSR 1962.

⁴ Index vývoje výroby v r. 1958/59 ve vybraných státech (u průmyslu r. 1937 = 100, u zemědělství průměr let 1934—1938 = 100)

Země	Index růstu průmyslu	Index růstu zemědělství	Poměr vzestupu průmyslové a zemědělské výroby
Bulharsko	1040	126	825
Polsko	498	119	586
SSSR	688	156	440
ČSSR	360	99	364
USA	265	150	177
V. Británie	177	141	125
Francie	196	122	161
NSR	231	121	180
Rakousko	264	128	206

Z materiálu ŮTEIN.

⁵ Růst dovozu zemědělských produktů a potravin ve srovnání s jejich domácí výrobou dokumentuje tato tabulka:

Druh produkce	1936		1960		Index růstu dovozu 1936 = 100
	Dom. vyr.	Dovoz	Dom. vyr.	Dovoz	
	v tis. tun		v tis. tun		
pšenice	1513	0,4	1503	1014	253500
kukuřice	225	95,4	572	255	267
ostatní krmiva	—	7,1	—	651	9169
maso a drůbež	509	56,8	930	106	187
másló	—	0,2	58	14	7000
zelenina	—	8,6	854	113	1314
ovoce	456	108,0	829	111	103

U domácí výroby 1936 je vzat průměr let 1934—1938. Statistická ročenka ČSR 1938 a Statistická ročenka ČSSR 1961.

⁶ Odraz zvýšeného dovozu zemědělských a potravinářských produktů spolu s dovozem paliv a surovin pro metalurgický průmysl ukázal prof. Ota Šik, člen-korespondent CSAV v přednášce dne 23. ledna 1963 v Brně na této sestavě:

Saldo zahraničního obchodu (v miliardách Kčs)

Druh výrobků	1955	1961
Paliva a suroviny pro metalurgický průmysl	—0,6	—3,3
Potraviny a zemědělské výrobky	—1,6	—2,1
Stroje a zařízení	+2,8	+3,6
Spotřební zboží	+0,7	+2,4

⁷ Srovnání vybraných ukazatelů zemědělství ČSSR s předními kapitalistickými zeměmi

Ukazatel:	ČSSR	Belgie	Nizozemí	NSR	Rakousko	Švédsko	Dánsko	Francie	USA
Výměra zeměděl. půdy na 1 obyvatele v ha	0,55	0,19	0,31	0,29	0,58	0,59	0,70	0,78	2,73
Výměra orné půdy na 1 obyvatele v ha	0,39	0,11	0,10	0,17	0,25	0,38	0,61	0,48	1,16
Výroba na 1 obyvatele celkem v \$	81	76	85	65	60	75	235	105	163
Obiloviny v kg	359	155	142	235	252	313	853	413	1065
Brambory v kg	485	216	323	443	564	128	244	303	69
Cukrovka v kg	312	133	273	142	242	227	355	145	60
Maso v kg	42	46	43	46	48	44	174	57	66
Mléko v l	279	434	538	356	393	538	1141	467	326
Večce v ks	134	369	418	182	153	289	345	191	370
Výroba na 1 pracovníka v zeměděl. celkem \$	638	1564	1956	785	443	1178	2725	1068	4700
Výroba na 1 ha zeměděl. půdy celkem \$	148	395	487	227	181	124	318	137	63
Počet obyvatel na 1 pracovníka v zeměděl.	7,9	20,6	23,6	12,1	7,4	15,7	18,2	28,8	28,8

Z materiálů Státní plánovací komise; propočteno podle údajů ÚTEIN.

⁸ Viz údaje tabulky pod pozn. 7 — USA dosahují, jak je z tabulky zřejmo, ve výrobě na 1 pracovníka v zemědělství dokonce o 637 % více než ČSSR. To však nemůže být pro nás příkladem, neboť zemědělství USA je do značné míry extenzivní. Jde o zemi s vysokým podílem zemědělské i orné půdy na 1 obyvatele. Ve výrobě na 1 ha zemědělské půdy USA dosahují pouze necelých 43 % výroby ČSSR. Hodnotíme-li vysokou produktivitu práce v americkém zemědělství, nutno vzít v úvahu přesun mnoha úkonů do průmyslové výroby a služeb (hubení plevelů, čištění a sušení zrnin, čpavkování půdy, hnojení strojenými hnojivy atd.), zatímco u nás je provádějí většinou JZD sama.

⁹ *Statistická ročenka ČSSR 1962.*

¹⁰ Zpráva ÚV XII. sjezdu KSČ, přednesená prvním tajemníkem ÚV KSČ s. A. Novotným dne 4. XII. 1962, *Rudé právo* 5. XII. 1962, zvl. příloha, str. 12—13.

¹¹ Zvlášť výrazným dokladem neodpovědného poměru k půdě je případ z Gottwaldova. Na velké ploše neúrodnější orné půdy u řeky Dřevnice byly vybudovány strojírny, mrazírny a četné sklady, ačkoli byl dostatek plochy při železnici směrem na Vizovice, kde je půda horší jakosti. Tcťo hazardérské počínání bylo zdůvodněno tím, že náklady na stavbu u Dřevnice budou nižší. Podobných případů lze ovšem najít velmi mnoho; tak v Brně byla nejkvalitnější zelinářská půda použita na hřiště apod.

¹² Jde o definici sovětského ekonomického slovníku.

¹³ Rychlejší tempo růstu produktivity práce v zemědělství ve srovnání s průmyslem ukazuje jakosti. Toto hazardérské počínání bylo zdůvodňováno tím, že náklady na stavbu u Dřevnice tato tabulka:

Index výroby na jednoho stálého pracovníka v průmyslu a zemědělství
(předválečná úroveň = 100)

	1953	1956	1953	1956
USA	143	159	192	231
NSR	110	126	128	153
Francie	109	139	160	172
Belgie	152	174	161	179

F. Stočes ve studii *Produktivita práce a výrobní vztahy v zemědělství kapitalistických zemí*, SNPL 1961, uvádí jako doklad vyrovnání úrovně produktivity práce v zemědělství s produktivitou v průmyslu: V roce 1930 byla v USA produktivita práce v průmyslu o 170 % vyšší než v zemědělství (měřeno vytvořeným národním důchodem na jednotku práce), v roce 1940 o 140 % a v roce 1950 již jenom o 90 %. Od roku 1950 došlo k dalšímu prudkému růstu produktivity práce v zemědělství USA v souvislosti s automatizací chovu vepřů a slepic.

¹⁴ „Produktivní síla práce je určována rozmanitými okolnostmi, mimo jiné průměrným stupněm dělníkovy zručnosti, stupněm rozvoje vědy a její technologické aplikace, společenskou kombinací výrobního procesu, rozsahem a účinností výrobních prostředků a konečně přírodními podmínkami.“ K. Marx, *Kapitál I*, str. 56.

¹⁵ Zpráva ÚV KSČ o činnosti strany a hlavních směrech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti, přednesená prvním tajemníkem ÚV KSČ s. Ant. Novotným na XII. sjezdu KSČ.

¹⁶ Srovnání investic do zemědělství a průmyslu provedených v letech 1950—1959 na 1 pracovníka v zemědělství a v průmyslu:

	Průmysl		Zemědělství	
	absol.	v %	absol.	v %
Stavby v mil. Kčs	46 268	47,3	23 066	70,7
Stroje a zařízení v mil. Kčs	51 581	52,7	9 573	29,3
Stroje a stavby	97 849	100,0	32 639	100,0
Počet pracovníků v tis. (1959)	2 203	—	1 608	—
Hodnota strojů na 1 prac.	23 414	100,0	5 954	25,4
Hodnota staveb na 1 pracovníka	21 003	100,0	14 344	68,3
Hodnota strojů a staveb	44 417	20 298	100,0	45,7

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství, čís. 10—11/1962, příloha časopisu *Zemědělská ekonomika*.

¹⁷ Hektarové výnosy některých plodin (q/ha) v průměru let 1959—1961:

Plodina	ČSSR	NDR	NSR	Belgie	Dánsko	Holandsko
Pšenice	24,1	31,3	32,7	37,2	40,9	42,3
Žito	20,8	20,5	25,7	28,8	26,8	27,5
Ječmen	23,2	28,0	29,0	35,5	34,7	38,8
Oves	19,8	25,4	26,9	30,9	32,5	80,8
Brambory	101	159	224	220	206	256

Propočteno podle údajů *Statistické ročenky ČSSR 1962*.

¹⁸ Plochy osevu zemědělských plodin v ČSSR v r. 1961:

pšenice	642 658 ha
žito	463 097 ha
ječmen	696 272 ha
oves	465 251 ha
brambory	515 421 ha

Kdyby byl výnos zvýšen na úroveň NSR (viz tab. 17), představovalo by to navíc:

551 686 tun pšenice
226 918 tun žita
403 838 tun ječmene
330 328 tun ova
6 339 678 tun brambor:

¹⁹ Vypočteno podle údajů *Statistické ročenky ČSSR 1962*.

²⁰ Podle materiálů *Státní plánovací komise*.

²¹ Dúchody družstevníků v různých výrobních oblastech v r. 1960:

Ukazatel	Oblasti				
	kukuřičná	řepařská	bramborářská	horská	celkem
Peněžní důchod na 1 prac. v Kčs	8682	9397	7541	6505	8271
Index	105	114	91	75	100
Peněžní důchod v přepočtu na 1 ha zeměděl. půdy Kčs	1734	2101	1381	871	1597
Index	109	132	86	56	100

Z materiálů *Státní plánovací komise*.

Zum Problem der Steigerung des Niveaus der landwirtschaftlichen Produktion auf das Niveau der Industrie

Als Ausdruck der erkannten objektiven Notwendigkeit stellte die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei die Aufgabe auf, das Niveau der Landwirtschaft auf das Niveau der Industrie zu bringen. Die Weiterentwicklung der landwirtschaftlichen Produktion und der Ausgleich ihres Niveaus mit der Industrie wird zu der notwendigen Verwertung des grössten Naturschatzes unseres Landes, d. h. des landwirtschaftlichen Bodens führen.

Der Verf. legt dar, dass als Voraussetzung der Erfüllung dieser Aufgabe in erster Linie die Steigerung der Arbeitsproduktivität in der Landwirtschaft anzusehen ist. Die bisherige Entwicklung brachte zwar eine Steigerung der Arbeitsproduktivität in der Landwirtschaft und daher eine Senkung der notwendigen gesellschaftlichen Arbeit; dies geschah jedoch bei unverändertem Umfang der Produktion, was vom Standpunkt der Ziele der sozialistischen Gesellschaft

auf die Dauer nicht erwünscht ist. Da in unseren Bedingungen das Bruttoproduct nicht durch eine Erweiterung der bebauten Fläche vergrößert werden kann, ist der wichtigste Weg in einer Intensivierung der landwirtschaftlichen Produktion zu suchen, die freilich durch eine gleichzeitige Steigerung der Arbeitsproduktivität begleitet werden muss.

Verf. zeigt die wichtigsten Faktoren der Steigerung der Arbeitsproduktivität in der Landwirtschaft und weist nach, dass alle diese Faktoren immer als ein Komplex in ihrer wechselseitigen Verflochtenheit beurteilt werden müssen.

Im Laufe des Prozesses der Intensivierung der Landwirtschaft muss zu gewissen Veränderungen in der Struktur des gesamten Produktionsfonds kommen; bei den Grundmitteln wird es sich dabei um technische, der komplexen Machinisierung dienende Mittel handeln, bei den Umlaufmitteln wird die Entwicklung insbesondere zugunsten der Mineraldünger verlaufen.

Eines der wichtigsten Probleme beim Angleichen der Landwirtschaft an die Industrie ist das Problem der Arbeitskräfte, besonders ihrer Qualifikation und Altersgliederung. Als Weg zur Lösung dieses Problems erscheint uns in erster Linie die Beseitigung der bestehenden Unterschiede hinsichtlich der in verschiedenen Zweigen der Volkswirtschaft unterschiedlichen Höhe der Belohnung. Dies muss nach dem Grundsatz „für dieselbe Arbeit dieselbe Belohnung“ geschehen, und zwar so, dass die Arbeit in der Landwirtschaft dieselbe Atraktivität wie die Arbeit in denjenigen Industriezweigen aufweisen muss, die nach der erforderlichen Qualifizierung und nach dem Charakter der Arbeitsbedingungen mit der Arbeit in der Landwirtschaft vergleichbar sind.

Übersetzt von M. Beck

